

Вітюк А.В.**Куран О.В.**

Вінницький національний технічний університет

**ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню економічних аспектів забезпечення якості освіти у загальноосвітніх навчальних закладах. Виявлено основні критерії якості освіти у загальноосвітніх навчальних закладах. Проаналізовано кількісні критерії та показники якості освіти. Виявлено основні економічні проблеми освіти у загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: загальноосвітній навчальний заклад, освіта, якість, витрати

Abstract. The article is devoted to the study of economic aspects of ensuring the quality of education in secondary schools. The main criteria for the quality of education in secondary schools are identified. Quantitative criteria and indicators of education quality are analyzed. The main economic problems of education in secondary schools are revealed.

Key words: secondary school, education, quality, expenses

Останнім часом в Україні багато уваги приділяється проблемам якості освіти в школах, які найбільше виражені в різкому падінні мотивації й стимулювання дітей до успішного навчання та розвитку, а також у низькій кваліфікації та оплаті праці вчителів. Визначаючи перехід до ринкових відносин в Україні, варто подбати про належний рівень якості освіти не лише вищих навчальних закладів, а й загальноосвітніх. Усім відомо, що для вступу в університет необхідно складати вступні іспити у формі ЗНО на основі шкільних знань, тому розсудливим питанням на сьогодні постає необхідність моніторингу якості освіти в загальноосвітніх навчальних закладах.

Загальноосвітній навчальний заклад - це заклад освіти, що задовольняє потреби громадян у загальній середній освіті. Головним зобов'язанням загальноосвітнього навчального закладу є забезпечення реалізації права громадян на загальну середню освіту, формування і розвиток соціально зрілої, творчої особистості з усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості, підготовленої до професійного самовизначення, а також створення умов для оволодіння системою наукових знань про природу, людину і суспільство [1].

Якість освіти - відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг [2]. Це певний обсяг знань і навичок розумового, фізичного й морального виховання, якого мають досягти випускники шкіл на основі запланованих програм навчання. У широкому сенсі якість освіти — це збалансована відповідність процесу, результату та освітньої системи меті, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти. У вузькому розумінні якість освіти — перелік вимог до особистості, освітнього середовища й системи освіти, яка реалізує їх на певних етапах навчання.

Втім оцінювання якості освіти у загальноосвітніх школах ведеться достатньо обмежено, що проявляється у щорічному співставленні обсягів фінансування діяльності шкіл в державі чи через результати ЗНО. Поряд з цим варто відзначити поодинокі дослідження науковців, відтак такий підхід вважаємо достатньо фрагментарним і таким, що потребує доопрацювань. Втім заради об'єктивності зазначимо, що згідно статистичних відомостей в 2019 році в Україні діяло 14,2 тисячі шкіл, де отримували освіту 3,9 мільйона учнів, а навчали їх 438,5 тисячі вчителів. Загалом у 2019 році школи витратили 94,1 мільярда гривень, а навчання одного школяра коштувало держбюджету 23,1 тисячі гривень. При цьому на селі видатки на одного учня вищі, ніж у містах — 32,4 тисячі гривень проти 19,1 тисячі відповідно. При цьому сільські випускники на ЗНО в середньому набирали менші бали, ніж міські. Очевидним є той факт, що такі суперечливі статистичні оцінки потребують суттєвих доопрацювань. Відтак вважаємо за необхідне проаналізувати кількісні показники та критерії якості освіти в загальноосвітніх навчальних закладах за рядом обраних авторами критеріїв (табл. 1).

З таблиці 1 можна побачити тенденції зміни кількісних показників та критеріїв якості освіти. При цьому зазначимо, що на протязі досліджуваного періоду спостерігалось стабільне зниження населення України із 42,6 млн. осіб у 2017 році до 42,4 млн. осіб у 2018 році (на 0,5%) та до 42,2 млн. осіб у 2019 році (на 0,5%). В свою чергу кількість навчальних закладів також скорочувалася з 16,2 тис.

у 2017 році до 15,5 тис. у 2018 році (на 5%) та до 15,2 тис. у 2019 році (на 1,5%) , що свідчить про негативні тенденції скорочення загальноосвітніх шкіл саме у селах, передумовою якого є саме зростання видатків на навчання одного учня у сільській місцевості.

Таблиця 1 – Кількісні показники та критерії якості освіти в загальноосвітніх навчальних закладах.

	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Кількість населення, млн.	42,6	42,4	42,2
Кількість навчальних закладів у цілому, тис.	16,2	15,5	15,2
Розміри площ навчальних закладів та приміщень за функціональним призначенням та в розрахунку м кв. на одну особу, що навчається (не менше).	Класні приміщення, універсальні навчальні кабінети і спеціалізовані кабінети загальноосвітнього циклу: 2,4-3. Площа фізкультурно-спортивних залів: 1. При фізкультурно-спортивних залах роздягальні: 1,2 - для переодягання та 0,27 – для зберігання домашнього одягу. Площа бібліотеки: 0,3. Площа актових залів з допоміжними приміщеннями та конференц-залів: 2,4. Площу обіднього залу (без роздавальної): 1.		
Чисельність вчительського, допоміжного та адміністративного персоналу.	439701	441394	439921
Вікова структура(%) і структура за рівнем освіти вчительського персоналу.	Частка вчителів старше 61 року: 10,6. Частка вчителів віку 55-60 років: 11,8. Частка вчителів віку 51-54 років: 11,1. Частка вчителів віку 41-50 років: 26,9. Частка вчителів віку 31-40 років: 21,6. Частка вчителів віку до 30 років: 18. Сільські школи: 86% мають вищу освіту, 10% мають ступінь молодшого спеціаліста, 1% мають лише середню освіту. Малі міста: 91% мають вищу освіту. Великі міста: до 95%.		
Кількість учнів на одного вчителя	8,9	9,2	9,4
Обсяги й структура фінансування за джерелами надходжень, млрд грн.	23,2	22,1	28,8
Витрати держави на одну особу, що навчається.	В середньому близько 21,3 тис. грн		
Розміри заробітної плати вчителів, грн.	5825	6932	7923
Кількість учнів у цілому, тис.	3922	4042	4138 с.114
Кількість учнів, які одержали атестат про здобуття повної загальної середньої освіти, тис.	203	195	198 с.120
Кількість учнів, які одержали свідоцтво про здобуття базової загальної середньої освіти, тис.	329	345	352 с.120
Нормативи граничної наповнюваності класів	Не менше 5 та не більше 30 осіб в одному класі		

Необгрунтована кількість навчальних закладів, або недостатня, або неуккомплектована, також може створювати певні недоліки. Більш ніж половина шкіл у великих містах України переповнені, тобто в класах буває більше 30 дітей. У великих містах відсутня проблема з недобором учнів у класи, або взагалі з їхньою відсутністю. Ближче до периферії можна споглядати абсолютну протилежну ситуацію: школи не використовують свої можливості та капітал максимально, тому що в них навчається менше учнів, ніж було розраховано під час будівництва та відкриття. Варто зауважити, що

між маленькими, середніми та великими містами теж є відчутна різниця. Наприклад, у селах типова школа має лише близько 100 учнів, у середніх містах - більше 300 учнів, а у великих – понад 500 [4].

Так як усі показники та критерії взаємопов'язані між собою, зокрема обсяги й структура фінансування за джерелами надходжень, капітальні вкладення і поточні витрати з поділом за цільовим призначенням та в розрахунку на одну особу, яка навчається та витрати держави на одну особу, що навчається, то можна зробити висновок про те, що однією із основних факторів високих витрат є наявність шкіл з невеликою кількістю учнів. Значна частина таких шкіл знаходиться в невеликих селах. Наприклад, за даними Мінфіну за 2017–2018 роки, у кожній 4-й школі навчається в середньому 10 учнів на клас [5].

Подекуди буває на кілька густонаселених пунктів одна школа, при тому що попит високий. Діти, що змушені здалеку добиратися до школи мають менше часу на відпочинок та навчання, ніж ті, що живуть безпосередньо біля школи. Також погано впливає і перенасичення кількості шкіл, адже деякі з них через деякий час стають менш перспективними, тому змушені йти під скорочення. В подальшому для дітей, що змушені переходити в нову школу, це може спричинити психологічний та моральний дискомфорт через неприйняття та невизнання її як особистості в учнівському середовищі, що може понести за собою абсолютне відчуження від навчання.

Розміри площ навчальних закладів та приміщень за функціональним призначенням та в розрахунку на одну особу, що навчається, також дуже важливі. З таблиці 1 можемо бачити, що класні приміщення, універсальні навчальні кабінети і спеціалізовані кабінети загальноосвітнього циклу із розрахунку наповнюваності навчальної групи 25 учнів мають мати площу розміром 2,4 м кв. на одну особу. При меншій наповнюваності навчальної групи питомі показники відповідно збільшуються. Для нормального пересування та розвитку дитини в школах необхідно, щоб усі необхідні приміщення за функціональним призначенням, зокрема фізкультурно-спортивний зал, роздягальні для переодягання та зберігання домашнього одягу, бібліотеки, актові зали, конференц-зали, обідні зали і т.д., мали місце в загальній складовій кожної школи [6].

Школи у великих містах мають чудово сформовану структуру класів, кабінетів та допоміжних приміщень, адже там велика кількість дітей, які відвідують школу. На жаль, цього ж не можна сказати про сільські школи, які за браком учнів, у результаті й браком надходжень від держави, не в змозі забезпечувати санітарні норми необхідні для навчання учнів. До того ж, низька кількість дітей, наприклад, в середньому 8 дітей на клас, не потребує великої кількості приміщень та класів для нормального функціонування.

За даними таблиці 1 можна сказати, що динаміка чисельності вчительського, допоміжного та адміністративного персоналу з року в рік коливається [3, с. 115]. Суперечності можуть виникати у двох випадках: перенасиченні та недостачі кадрів. У першому випадку є високий ризик потрапити під скорочення. Зі зниженням кількості учнів, особливо в сільській місцевості, зникає необхідність в утриманні даного працівника. Також висока пропозиція робочої сили зумовлює такі наслідки: безробіття або зниження заробітної плати. Останнє спричиняє низький рівень купівельної спроможності працівника та, у наслідку, незадовільний рівень життя та відсутність мотивації до удосконалення власних кваліфікаційних навичок та загального шкільного клімату задля досягнення позитивних результатів навчання учнів. Інший випадок значно впливає на якість отриманих знань, зокрема у селах існує проблема з вчителями іноземної мови, адже справді хороші знавці вибирають інший напрям роботи, більш перспективніший, ніж вчителювання. Натомість учні позбавленні належного вивчення мови через недостатню кількість кваліфікованих кадрів. Також це розповсюджується і на інші шкільні предмети.

Вікова структура і структура за рівнем освіти вчительського персоналу має диспропорції серед сільських та міських шкіл. Цікаво, що вчителі в селах у середньому не старші за міських вчителів, навіть навпаки. У сільських школах близько 11% учителів пенсіонери, порівняно з 15-17% у містах. Важко сказати, чи впливає це якимось чином на якість викладання. Можливо, молодість і малий досвід учителів вносить свої певні негативні корективи. Те саме стосується освіти: у сільських школах 86% мають вищу освіту, а 10% мають ступінь молодшого спеціаліста, у малих містах відсоток учителів із вищою освітою зростає до 91%, а у великих містах — до 95%. Трохи більше 1% сільських вчителів мають лише середню освіту, тоді як у містах таких практично немає [7].

Відмінність у кількості класів та вчителів не настільки сильно залежить від типу населеного пункту. Саме тому класи в містах містять більше дітей та відповідно на кожного вчителя припадає більше учнів. У стандартному сільському класі навчається 11 учнів, у великому місті такий клас має

25 учнів. Ніби не значна цифра, проте це вже достатньо високе навантаження на вчителя. У великих містах, зокрема Київ і Харків, майже дві третини всіх класів мають наповненість більш ніж 27 учнів. Для порівняння, в селах таких переповнених класів трохи більше 1%.

Ще один вагомий показник - кількість учнів на одного вчителя. За кордоном його відстежують у кожній країні. Деякі фахівці Заходу вважають, що він є невід'ємним критерієм при дослідженні якості освіти, тому що чим менше дітей потрібно навчити учителю, тим більше уваги можна приділити кожному учневі. Якщо ми звернемо свою увагу до таблиці 1, то помітимо, що середньоукраїнський показник за останні роки становить 9 учнів на одного вчителя та є одним із найнижчих у Європі. У сільських школах цей показник становить трохи більше 5 дітей. Повертаючись до результатів ЗНО такі відомості не сприяють більш якійсь освіті в Україні [4].

Відмінності у кількості учнів у класі та кількість учнів на одного вчителя не можуть не впливати на обсяги та структуру фінансування шкіл. Сільський учень "дорожчий" для держави, ніж міський. Хоча Міністерство фінансів подає розподіл лише на рівні областей, районів та міст обласного значення, а не на рівні окремих шкіл, цього достатньо щоб побачити залежність: що більш урбанізований регіон, то менше держава витрачає коштів на кожного окремого учня [4]. Зокрема, з таблиці 1 суттєво помітно збільшення фінансування в 2019 р. порівняно з 2018 р. на 6,7 млрд грн. [8]. Підозрюю, що таке стрімке зростання було зумовлене започаткуванням реформи «Нова українська школа», модернізації та забезпеченні шкіл технічними засобами.

За даними таблиці 1 розміри заробітної плати вчителів щороку зростали близько на 1000 грн, проте часом вона нижча за прожитковий мінімум. Варто зазначити, що в деяких містах діє надбавка 20% за престижність роботи вчителем, проте таке буває не завжди та не скрізь. Низький рівень заробітної плати зумовлює два негативних чинники: недостатня кількість кваліфікованих кадрів та низький рівень якості освіти. Перший проявляється в тому, мала кількість молодих людей йде в педагогічні університети для того, щоб потім працювати в школі, зокрема в сільській. Добре підготовлені фахівці їдуть за кордон в пошуках кращої долі, або працюють в іншому напрямі. Другий чинник взаємопов'язаний з першим: відсутність кадрів несе за собою більшу навантаженість на вже наявних вчителів, зокрема це спостерігається в сільських школах. Таким чином відбувається поступова деградація освіти в малих населених пунктах.

Сукупність представлених аргументів доводить суперечливість критеріїв оцінювання якості освіти у результатах незалежного оцінювання, кількості учителів чи кількості витрачених коштів на навчання одного учня у школі на рік. Отже, виникає необхідність пошуку нових критеріїв оцінювання якості освіти у загальноосвітніх школах в Україні, що передбачали б одночасне дослідження особистісного розвитку учня через аналіз розвитку свідомості, спрямованості особистості, психічної структури діяльності, розвиток суб'єктності дитини у різних сферах життєдіяльності та ін. При аналізі якості роботи учителя також достеменно важливим є дослідження сукупності об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосувати під час виконання своїх функцій, критичність мислення, а також професійні позиції та індивідуально-психологічні якості

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про загальноосвітній навчальний заклад: положення Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 778. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-2010-п>.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Статистичний щорічник України за 2019 рік. За редакцією Вернера І.Є. Державна служба статистики України. Київ. 2020. 464 с.
4. Самохін І. Проблеми шкільної освіти України мовою цифр / І. Самохін. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/49694/>.
5. Фокус-група «Майбутнє малих шкіл: чи існує альтернатива їх ліквідації? Перспективи розвитку сімейної та дистанційної середньої освіти. Кризовий медіа-центр "Сіверський Донець". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sdcrisis.org/uk/node/2227>
6. Державні будівельні норми України. Будинки і споруди. Навчальні заклади. ДБН В.2.2-3:201Х. // м. Київ. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житловокомунального господарства України. 2017 р. с. 57.

7. Самохін І. Демографічна криза та нерівність в українській шкільній системі: аналіз нової бази даних "Шкільна карта України" / І. Самохін. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/edustat/graph> .
8. Філіпчук Л., Ломоносова Н. Бюджет освіти та науки 2019. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/articles/biudzheth-osvity-ta-nauky-2019>
9. Про нормативи граничної наповнюваності класів, груп, гуртків та нормативи поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у середніх закладах освіти: наказ від 10.09.97 р. № 341. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0229-02> .

Куран Оксана Володимирівна – студентка групи ЕК-206 факультету менеджменту та інформаційної безпеки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: kuranksenia@gmail.com

Вітюк Анна Валеріївна – доцент, доцент кафедри менеджменту, маркетингу та економіки Вінницького національного технічного університету.

Kuran V. Oksana – Faculty of Management and Informational Security, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: kuranksenia@gmail.com

Anna V. Vitiuk – Associate Professor, Department of Management and Modeling in Economics of Vinnitsa National Technical University.